Diyânetin Medeniyete Lüzûmu -I-

Benî Âdem münferiden dağlarda gezip ot yemeleri farz olunsa bile, hararet ve bürûdetin şiddetinden ve hayvânat ve vuhûşun tecâvüz-i vusûletinden nefsini muhafaza için elbise ve süknâ ve esliha ve bunları tedarik için yekdiğeri ile isti‘âne ve içtimâ‘a ve hele ibkâ-yı nev‘i için her hâlde tecâmu‘ ve tenâsüle muhtâc olur. Hâlbuki insan medeni’t-tab‘i [tabiyat gereği medenî] olduğundan öyle infirad ve sefaletle yaşayamayacağı cihetle lâ-yü‘ad ve lâ-yuhsâ mesâlih ve ihtiyâcât-ı beşeriyye ve medeniyyelerini yekdiğerinin yardımıyla muntazaman tesviye ve te’mîn için behemehâl benî nev‘iyle ittihat ve teşkîl-i cem‘iyyât etmeleri zarûrî ve tabî‘îdir. Bu ittihat ve içtima‘lar zevc ile zevceden başlayarak vâlideyn ile mevlud ve efrâd-ı aile ve komşular, hemşehrîler, vatandaşlar, milletler, devletler teşkiline kadar tevessü‘ eder. İnsanlar tab‘an cerr-i menfa‘at ve def‘-i mazarrat dâ‘iyesiyle meftur ve mecbûl olduklarından bir cemiyet efradının yekdiğeri arasında veyâhut muhtelif ve müteferrik cemiyetler meyânında, mesela birinin muhtâc olduğu bir şeye diğeri dahi arz-ı ihtiyâc eder. Ve her biri o şeyi nefsi için istihsal ve diğerini men‘ sadedinde ısrar ve taraftarlar peydâ ederek mücadeleler, mukâteleler vâki‘ ve bu sûretle ırk-ı beşer pek az vakitte münkariz olur. Şu hâlde bunların hem içtima‘ ve hem de adem-i nizâ‘ları lüzûmu lâ-büd olur. Bu ise efrad ve cem‘iyyât-ı mezkûreden her birinin her türlü metâlib ve havâyiçlerinde kendisinde bir hak gördüğü gibi diğerleri için de o hakkın vücûdunu teslîm etmeye ve kendi hisse-i istihkâkı miktarını istishâb ile diğer efrâdın hisse-i hukûkuna tecavüz etmemeyi vazife edinmeye mütevakkıftır. Demek ki efrad ve cem‘iyyâttan her biri için bir hak, bir de vazife teveccüh ediyor. Herkesin kendi hukûkundan hârice tecavüz etmemesi vazifesi olup bu vazifesinini muhill olan harekâtına “cürüm” denir.

İşbu vazife ve cürümler âharîne ta‘alluk etmeyip mücerret kendi nefsinde kalırsa vezâ’if-i nefsiyye ve cerâ’im-i nefsiyye deniliyor. Hıfzu’s-sıhha ve müdâvât ile cismî ve ilm ü ibâdât ile rûhî terbiye vezâ’if-i nefsiyyeden ve mefhûm-i muhâlifleri cerâ’im-i nefsiyyedendir. Âharîne olan ta‘alluk tecavüz derecesine varmayarak hâriçte bir kuvve-i te’yîdiyye veya “mâni‘a” vaz‘ına kâbil olmazsa vezâ’if-i dâhiliyye denilir. Benî nev‘ine bir menfa‘at veya mazarrat kastı gibi tecavüz derecesine vararak hâriçte bir kuvve-i te’yîdiyye veya “mâni‘a” vaz‘ı mümkün olursa vezâ’if-i hâriciyye veya cerâ’im-i hâriciyye denilir. Ve hey’et-i içtimâ‘iyyece derece-i te’sîri itibarıyla iki kısma ayrılır. Birisi fakire i‘âne etmek veya etmemek gibi ki, karşı tarafta bir hak tevlîd etmez ve binâen ‘aleyh icrâ veya adem-i icrâsı için bir gûnâ zecr ü cebr olunmaz. Diğeri karşı tarafta bir hak tevlîd eylediği için kuvve-i cebriyye ve

kanûniyye isti‘mâl olunur. Ve bu kısm-ı vezâ’if-i hâriciyyeye mukabil karşı tarafta îcâb eden hukûk-i tabî‘iyye iki nev‘e tefrîk olunur.

Birincisi: Hukûk-i ‘âdiyye ve husûsiyye ki muhâlifleri yalnız zecr ü cebr olunarak bir gûnâ mücâzât olunmaz.

İkincisi: Hukûk-i umûmiyye ve cezâ’iyyedir ki mütecâvizleri haklarında mücâzât u ‘ukûbat icrâ olunur. İşbu vezâ’if ve cerâ’im-i hâriciyye ve hukûk-i zevc ve zevce ve vâlideyn ile mevlütten başlayarak aile ve akraba ve komşular ve vatandaşlara ve efrâd-ı millet ve devlete ve umûm-i insanlara karşı derece derece umûmîleşir ve her birine mahsus birer nâm alır.

Bir şahs-ı manevî demek olan devletler arasında mer’î tutulmak lazım gelip umûm-i cem‘iyyât-ı beşeriyye arasında sa‘âdet-i hakîkiyye-i ta‘mim ve tecavüzâttan vikâye için vaz‘ olunan kavâ‘id-i hukûkiyyeye de ahdiyye, örfiyye, sulhiyye, harbiyye namları verilir. İşbu aksamdan efrad veya cem‘iyyât için hârice karşı bir hak ve vazife veya cürüm teşkîl etmeyenleri ilm-i hikmet-i ahlâkiyyeye ve bir hak ve vazife veya cürüm tevlîd eden aksâmı ilm-i hikmet-i hukûkiyyeye ta‘alluk eder.

Bu ilimler herkesçe malum mudur? Ve herkesçe malum olduğu farz edildiği hâlde dahi herkes o ilimlerin mûcibince hareket eder ve hukuk ve vezâ’ifi tamamıyla muhafaza ve adem-i tecavüz hususunda ihtimâm eyler mi? Evvel emirde bu ilimlerin herkesçe malum olup olmadığını tetkîk edelim. Gerçi bu hukuk ve vezâ’if nev‘-i insanın hilkat ve tabî‘atları muktezâsı olduğundan insanlar için tab‘an ve fıtraten malum olması lazım gelirse de bu bâbda insanların umûmunun ‘ukûl ve isti‘dâdı muttariden tam ve kâmil olarak mahlûk olmadığı gibi insanlardan bir çokları da ‘ukûl ve efkârını bir takım şevâ’ib-i hâriciyye te’sîrâtına mağlûb ederek aklını ve fikrini selim bir sûrette isti‘mâl edemez. ‘Ukûl-i nâs bu bâbda pek mütefâvit olmakla beraber başlıca üç kısma ayrılır.

Birincisi: Hiç bir vesâ’il ve vesâ’ite mürâca‘at etmeksizin doğrudan doğruya kendi re’y ü fikrinde asla hata etmemesi farz olunan ‘ukûl-i kâmile ashâbıdır ki bunlar peygamberân-ı ‘izâm ‘aleyhimü’s-selâm efendilerimiz hazrâtından ibaret olup anların [onların] gayrı bu dereceyi hiçbir zaman hiçbir kimse ihrâz edememiştir. Çünkü her asırda bir kaç dehât-ı fâzıla bulunuyor ki bi’n-nisbe ârâ ve efkârı o asır efrâdınca medâr-ı i‘timâd olabilirse de bunlar dahi fünûn ve ma‘ârif gibi vesâ’ile mürâca‘at etmeksizin mücerret kendi akıl ve

içtihâdı ile ta‘yîn-i hakîkat edemiyor. Ma‘a-mâ-fih bu kabîl-i dehât arasında bile bir hayli tebâyün-i efkâr bulunuyor. Birinin tahsîn ettiğini diğeri takbîh ediyor. Her biri de delâ’il-i ma‘kûle serdediyor. Gerçi hak ta‘addüt etmez, fakat [hakkın/doğrunun] hangisinin re’yinde olduğu kestirilemiyor. Peygamberân-ı ‘izâm ‘aleyhimü’s-selâm efendilerimiz hazarâtı ba‘de’l-istisnâ efrâd-ı beşer meyânında doğrudan doğruya hukuk ve vezâ’ifi ta‘yin mümkün olmuyor.

İkinci kısmı: Kuvve-i ‘akliyyesiyle bir takım vesâ’ile mürâca‘at ve o vesâ’ili tetkik ve taharrî eylerse vazifeyi ve hüsn ü kabîhi ta‘yîn eder ki, vesâ’il-i mezkûre itibarıyla bunlar hakkında izâhat verilecektir.

Üçüncü kısmı: Kendi aklıyla hiç bir şey kestiremediği gibi vesâ’il-i lâzimeyi de tetkik ve taharrî edemeyip bir taklit ve i‘tikâd ile veya âharın ihtâr u vesâyâsıyla veyâhut nefsinden sâdır olan ef‘âli ve nâsın kendisiyle olan mu‘âmelatını ayrı ayrı tecrübe ederek kendiliğince bir hak ve vazife veya hüsn ü kabîhi ta‘yin ve tahmîn eder. Bu kısım nüfûs-i beşeriyye meyânında ekseriyet teşkîl eden avam takımıdır. İzâhat verileceği beyân olunan erbâb-ı ‘ukûl mürâca‘at edecekleri vesâ’il itibarıyla beş kısma tefrîk olunur.

(Maba‘dı var)

Sivas İstînaf Müdde‘î Umûmîliği Kâtibi

Mustafa Nakî

Hazırlayan: Hasan Hüseyin Mak

Editör: Emir Çakır

Link

https://isamveri.org/pdfosm/D00524/1325_26/1325_26_NAKIM.pdf